

**UTICAJ NARKOMANIJE NA PORAST IZVRŠENJA KRIVIČNIH
DJELA**

**EFFECT OF DRUG ADDICTION ON THE RISE OF CRIMINAL
OFFENSES**

Stručni članak

*Mr. sc. Igor Jovović**

Sažetak:

Kriminalitet i narkomanija su zadnjih godina u izuzetno bliskoj vezi i neraskidivo su povezani. Navedena veza je predmet brojnih naučnih i stručnih rasprava. Ilegalna kupovina i posjedovanje droge čini pojedinca prestupnikom ipso facto. Narkokriminal je veliko i kompleksno područje a rasprostranjenost i promjenjivost narkoscene, kako na domaćem tako i međunarodnom planu, treba sagledavati kroz sve oblike koji prate zloupotrebu droga, naročito u odnosu ponude i potražnje droge. Problem zlouporabe droga je globalan fenomen, insve drugo samo ne nepoznat.

Ključne riječi: narkomanija, krivično djelo, kriminalitet, droge, prestupnik.

Abstract:

Crime and drug addiction in recent years are in an extremely close relationship and are inextricably linked. This link is the subject of numerous scientific and expert discussions. Illegal purchasing and possession of drugs makes the individual a deceiver ipso facto. Narcotics is a large and complex area, and the dispersal and variability of narcotics, both domestically and internationally, needs to be looked at through all forms of drug abuse, in particular in relation to drug supply and demand.

Key words: drug addiction, criminal offense, crime, drug, offender.

** Notarski ured Jovović, Sarajevo
E-mail: ijovovic.notarskiured@gmail.com*

1. UVOD

Jedan od najrasprostranjenijih problema današnjice kako u svijetu tako i kod nas jeste narkomanija i njena veza sa kriminalitetom. Društvo nastoji na preventivni ili represivni način da spriječi djelovanje ove štetne pojave pronalazanjem novih adekvatnih i efikasnih metoda i sredstava.

Pojam narkotika je povezan sa pojmom narkomanija, odnosno droga uopšte. Iz definicije narkomanije kakvu je dala Svjetska zdravstvena organizacija proizilazi da se do narkomanije dolazi uzimanjem droga. Kod pojma droga postavlja se osnovno pitanje: "od koga treba poći kada se razmatra problem narkomanije (Savić; 1978).

Ono što je zabrinjavajuće jeste da je narkomanija od svih sociopatoloških pojava u najtješnjoj vezi s kriminalitetom, pri čemu se za ovu vezu može reći da je etiološki uslovljena, jer gdje god postoji zloupotreba droge, objektivno postoji i neki od vidova delinkventnog ponašanja. Problem odnosa narkomanije i kriminaliteta se prvenstveno može tumačiti u kontekstu nedozvoljene proizvodnje i prometa droga. U vezi s tim, kriminalitet narkomana se može ogledati u različitim formama delinkventnog ponašanja, najprije kao kriminalna radnja narkomana da bi došli do droge, ali i kao kriminal narkomana pod uticajem droge. Dakle, ove dvije pojave su u tijesnoj uzročno-posljedičnoj vezi, pa ako uzmemo u obzir činjenicu da su zavisnici po svim elementima posebna socijalna grupa, očekivano je da svakog narkomana zavisnost može učiniti potencijalnim delinkventom (<http://www.bolnica-vita.co.rs/node/74>).

Činjenica je da se izvršilac (narkoman) nekog krivičnog djela osjeća sigurnijim i manje odgovornim po pitanju posljedica, posebno u slučaju onih droga koje su stimulativno-agresivne prirode kao što je npr. kokain.

Problem koji se javlja jeste da broj ovisnika ovih štetnih supstanci naglo raste, a naročito je to izraženo kod srednjoškolaca. Iz toga razloga neophodno je preventivno djelovati i pomoći ovim mladim osobama u izgradnji sopstvenih stavova prema životu. Dakle, droga osvaja mlade, donja starosna granica se sve više spušta, pa je pored srednjoškolaca uzimaju i učenici starijih razreda osnovnih škola. Najviše se koristi marihuana u obliku cigarete, i njen miris se širi i po školama, i po ulicama, i svim sastajalištima mladih.

Ovisnički kriminalitet je vrsta prestupništva i patologija kriminalnih pojava određena uzročnom vezom sa drogom i uslovljena pojavom narkomanije. Naime, gdje god postoji zloupotreba droge, tamo je i neki od vidova prestupničkog ponašanja. U tom smislu, možemo razlikovati kriminalitet osoba pod neposrednim uticajem droge, koji nije u vezi sa nabavkom i distribucijom droge (npr. saobraćajni kriminalitet) i kriminalitet koji je neposredno usmjeren na nabavku droge, u šta spadaju sva krivična

djela čijim se izvršenjem neposredno želi doći u posjed narkotika (Korać, Ivanović, Begović; 2010).

Locirajući prevenciju narkomanije u široke okvire promocije i očuvanja zdravlja mladih i oslanjajući se na brojne istraživačke studije, potrebno je da školski programi obuhvate mlade prije nego što se određeni oblici ponašanja uspostave. Kako rizično ponašanje ne postoji kao izolovano, pojedinačno, već, najčešće postoji povezanost između nekoliko oblika, to programe za zdrave stilove života mladih treba započeti još iz zabavišta, nastaviti kroz osnovnu sve do srednje škole (<http://www.medicalcg.me/broj-52/upotreba-alkohola-kod-mladih-na-teritoriji-opstine-kotor/>).

Prevencija predstavlja osnovnu svrhu, i opću i posebnu, krivično pravnog sankcionisanja, ali su dometi prevencije propisivanjem, izricanjem i izvršenjem krivičnih sankcija nužno ograničeni. Sama priroda prevencije međutim, „nadilazi“ krivično pravo i u ostvarivanju svojih ciljeva samo se jednim dijelom može osloniti na zaštitnu funkciju krivičnog prava. Za razliku od prevencije koja predstavlja široko postavljenu, plansku, vrlo diferenciranu aktivnost usmjerenu na veoma različite faktore kriminalnog ponašanja, krivično pravo je po svojoj prirodi selektivno, zbog čega se krivičnopravnim mehanizmima, odnosno prije svega sankcionisanjem krivičnopravno normiranog ponašanja, može djelovati samo u ograničenoj mjeri, samo na neke učinioce i samo u odnosu na određene faktore kriminalnog ponašanja. To su i razlozi zbog kojih samo utemeljena i realna očekivanja mogu dati relevantan odgovor na pitanje koliko krivičnopravni sistem sankcionisanja doprinosi uspješnoj borbi protiv kriminaliteta (Soković; 2007).

2. ŠIRENJE NARKOMANIJE

Bosna i Hercegovina kao i sve zemlje svijeta nije pošteđena širenja narkomanije. Najčešći korisnici droga su mladi uzrasta između 14 i 24 godine. Stručnjaci kažu da su narkomanija, alkoholizam i druge ovisnosti danas među vodećim neprijateljima ljudskog života. Sve poteškoće vezane za narkomaniju predstavljaju transkulturalni fenomen i jedan od skoro nerješivih problema savremenog svijeta. Po posljedicama koje uzrokuje pojedincu, porodici i zajednici, smatra se jednim od najtežih sociopatoloških pojava današnjice.

Teška socijalna situacija u Bosni i Hercegovini u postratnom periodu bila je izuzetno pogodan faktor za širenje narkomanije i drugih bolesti ovisnosti. Po statistici, u Bosni i Hercegovini skoro pola radno sposobnih građana ne radi, a i veliki broj onih koji rade pitaju se zašto uopšte rade (<https://www.slobodnaevropa.org/a/1145530.html>).

Prvi kontakti sa konzumacijom različitih droga se preduzimaju iz znatiželje, želje za avanturom, loših porodičnih odnosa, odnosno veze sa

porodicom i sl. Mladi drogu shvataju kao bježanje u zabavu (nestavni svijet) i manji broj će poslije prvog uzimanja to ponoviti nekoliko puta. Takvim osobama prijeti opasnost da postanu ovisnici. Ljudi imaju tendenciju da ponavljaju aktivnosti koje su im bile prijatne ili su na neki način bile nagrađene. Ritual uzimanja droge može se shvatiti kao svojevrsna nagrada, zbog čega se teži ponavljanju toga postupka. Znači vezani za uzimanje droge mogu izazvati efekte kao i sama droga. Mnogi eksperimenti dokazuju da njeno djelovanje zavisi od cjelokupnog iskustva pojedinca i okruženja. Na primjer, neka očekivanja o učincima droge se najverovatnije usvajaju prije početka konzumiranja i mi pamtimo kako je neka droga pomogla nekome da se bolje osjeća i kada sami probamo to isto i mi osjećamo iako stvarno djelovanje droge s time zapravo nema veze (placebo efekt). Povezanost između očekivanja i učinka droge na svijest, pokazuje da viši mentalni procesi mogu uticati na sve aspekte ponašanja, uključujući i one pod utjecajem hemijskih supstanci (<https://documents.tips/documents/3uvod-glavni-dio-zakljucak-literatura.html>).

3. NARKOMANIJA KAO KRIMINOGENI FAKTOR

Sasvim je izvjesno da narkomanija i narkokriminal predstavljaju fenomene prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Svaka ozbiljna namjera suprotstavljanja ovim pojavama pretpostavlja njihovo ozbiljno istraživanje, u cilju sagledavanja mogućih pravaca daljeg delovanja širokog kruga subjekata koji su uključeni u borbu protiv ovih društvenih zala (Lajić; 2016.). Uživanje narkotika predstavlja ozbiljan zdravstveni, socijalni i društveni problem u svim zemljama svijeta. Narkomanija je u najtješnjoj vezi sa kriminalitetom od svih socijalno-patoloških pojava.

Narkomanija je indirektan uzrok kriminaliteta. Naime, proizvodnja i promet narkotika u svijetu jedan je od najvećih biznisa, a u skoro svim zemljama ilegalna prodaja droga okvalifikovana je kao krivično djelo; drugo – kriminalitet se javlja i kao posljedica potrebe narkomana da po svaku cijenu dođe do narkotičnih preparata; i treće, samo podsticanje (nagovranje) na upotrebu narkotika u mnogim zemljama predstavlja krivičnu radnju.

Narkomani ne biraju sredstva da bi došli do droge, oni pljačkaju, krađu, ucjenjuju i sl. Ko jednom konzumira drogu, velika je šansa da će to opet uraditi. To su materije koje stvaraju naviku za ponovnim uzimanjem, psihičku i psihološku ovisnot, kao i sklonost ka povećanju doze.

Lica koja uživaju drogu se u mnogim slučajevima odaju vršenju krivičnih djela i drugih devijacija kao što su prostitucija, krađa, razbojništva i sl. Velika je vjerovatnoća da gdje postoji očigledna zloupotreba droga postoji i neka krivična radnja. Smatra se da uživanje droga može predstavljati krimogeni faktor.

J. Relić navodi da se smatra da organi koji sprovode zakon veruju da uživanje droga samo po sebi predstavlja moćan uzrok kriminaliteta (Relić; 1970). Smatra se da su narkomani često angažovani većim ili manjim kriminalnim aktivnostima i da čine dio "podzemlja" gradova (Šovljanski, Šovljanski; 1978). Vršenje krivičnih djela i prekršaja od strane narkomana dosta je često.

Nestabilna politička situacija u pojedinim područjima u svijetu čini mnoge zemlje u većoj mjeri izloženijima i osjetljivijima prema ilegalnoj proizvodnji, preradi, krijumčarenju i potrošnji droga. Mogućnost stjecanja brze i velike dobiti proizvodnjom, krijumčarenjem i preprodajom droga, uvjetovala je da se transnacionalni organizirani kriminal preusmjeri na bavljenje kriminalom u vezi sa zloupotrebom droga kao dominantnim oblikom, a poglavito i zato što otkrivanje i dokazivanje te vrste kriminalnih aktivnosti iziskuje iznimne napore i sredstva društvene zajednice, represivnog sistema, te zahtijeva stalnu i učinkovitu saradnju na međunarodnoj razini. Imobiliziranje kriminalnih organizacija koje danas djeluju u svijetu i nije moguće u cijelosti. Kad se uhite pojedini članovi u većem ili manjem opsegu, ili s jačom razinom u hijerarhijskoj ljestvici organiziranosti, zaplijeni se veća količina droge to je slikovito gledano kao kad bi "pokidali jedan dio paukove mreže, koju će on opet obnoviti", i tako se i mreža organiziranog kriminala brzo obnovi i djelovanje se nastavlja (Klarić; 2008).

Smatra se da uživaoci opojnih droga pribjegavaju pronevjerama, falsifikatima, prevarama i utajama da bi došli do materijalnih sredstava za kupovinu droga. Oni su često izloženi ucjenama, prostituciji, odavanju tajni i dr. (<http://www.academia.edu/4887221/NARKOMANIJA>). Otuda se krimogeni značaj narkomana sastoji u tome što narkoman moralno, socijalno, materijalno, a i zdravstveno propada, što zarazno djeluje na okolinu, tako da i druge uvlači u svoj krug, narkomane je lako prinuditi za odavanje tajni-poslovnih, vojnih, diplomatskih, državnih, zbog narkomana razvija se krijumčarenje i skrivena trgovina opojnim drogama, gdje trgovci droga često poklanjaju manju količinu droga narkomanima koji im dovode nove kupce, narkomani postaju izgubljeni za rad i privređivanje, za kolektiv, za brak i porodicu ukratko postaju asocijalni (Jevtić; 1959).

Narkomani ne vrše samo krivična djela da bi na taj način došli do sredstava za kupovinu droge, već vrše krivična djela pod neposrednim uticajem droge koju se uzeli, gde su karakter i vrsta krivičnih djela direktnim uticajem vrste uzete droge, pošto razne vrste droga, zavisno od svojih osobina, različito djeluju na svijest i poništenje, pa i onda kada je ono kriminalno. Tako je za narkotike, izuzev heroina, karakteristično da izazivajući letargiju, djeluju euforično i relaksirajuće. Uživaoци ove grupe droga uglavnom vrše provalne krađe, krađe i falsifikate i nisu skloni nasilju (Šovljanski, Šovljanski; 1978).

Recimo ovdje da je u načelu najveći broj ovisnika prinuđen, barem jednim dijelom, sredstva za život i kupnju droge priskrbljivati preprodajom droge. Samo rijetko bogatim ljudima moguće je drogirati se, a ne nabavljati novac za drogu preprodajom droge. Droga prisiljava ljude, kako da je uzimaju, tako i da je prodaju. Najlakši i ovisniku najdostupniji način nabave novca za drogu upravo je preprodaja droge, čime se zapravo ovisnost i širi dalje. Ovo treba imati u vidu kao vrlo značajno kod uzimanja stranih modela ulaska ovisnika u zonu kriminala.

Kriminal u vezi sa zloupotrebom droga, narkokriminal ili kriminalitet koji se veže uz zloupotrebu droga je veliko i kompleksno područje, pa u skladu sa time ne bi se ni mogao precizno razdvojiti, jer se svi njegovi oblici miješaju i nadopunjuju, i kad se istražuje jedan od oblika treba imati u vidu njegovu komplementarnost u odnosu na ostale. Iako bi se danas moglo reći da u odnosu na zloupotrebu droga, dominiraju dva glavna prateća oblika sekundarni i tercijarni, podjela koju je dao Modly 1988. godine prihvatljiva je osnova za daljnju nadogradnju kriminalističke prakse u naučno razmišljanje u vezi sa time:

- Primarni kriminalitet odnosi se na krivična djela povezana s proizvodnjom, fabrikacijom, preradom, kupnjom, prodajom, izvozom i distribucijom droge
- Sekundarni kriminalitet odnosi se na krivična djela počinjena pod djelovanjem droga ili u tijeku apstinencijske krize radi nabave droge ili sredstva za kupnju droge (Klarić; 2008.).

Dakle, evidentan je porast stope raširenosti kriminaliteta koji prati zloupotreba droga, što svakako negativno utiče na zdravo društvo. Rast ponude i potražnje droga vidi se ne samo po porastu ovisnika, već i porastom kriminala vezanog za droge. Nužno je prihvatiti konstataciju koja ukazuje na sve izraženiju pojavu narko-kriminaliteta. Sa stanovišta policijske i sudske prakse, sigurno je da su mjere prevencije najbolji argument u sprečavanju narko-kriminaliteta, a time i narkomanije kao najteže bolesti današnjice.

Činjenica, da sve veći broj mladih ljudi koji treba da budu nosioci progresa u našem društvu propada od droge, da se sve češće usljed potrebe za drogom odlučuju na vršenje najtežih krivičnih djela (razbojništva, ubistva i sl.), da veliki broj ovisnika predstavljaju ozbiljnu prijetnju ostaloj zdravoj populaciji, ne smiju ostati samo konstatacije svrstane u grupu nepoželjnih događanja i negativnih manifestacija. Čim dođu u situaciju da im ta sredstva nedostaju ili da ne mogu doći do droge na ilegalnom tržištu, neminovna je pojava apstinentske krize sa svim njenim tegobama i tada ta ista lica, ti isti narkomani su spremni na izvršenje bilo kojih krivičnih djela i često izvršavaju i najteža krivična djela da bi došli do svojih doza droge ili sredstva za njenu nabavku.

4. KRIMINALITET NARKOMANA

Narkomanija i kriminalitet su kao što smo već naveli u tijesnoj uzročnoj vezi, jer svakog narkomana ovisnost čini potencijalnim delikventom, zbog čega je narkomanija sa pravom smatra iznuđenim oblikom delikvencije. Kriminalitet narkomana obično počinje u drugoj ili trećoj godini narkomanskog staža, a oblici kriminalne aktivnosti zavise od više faktora vrste droge koju koristi, stepena stečene zavisnosti, ličnosti narkomana. Prema nekim tipologijama, među ovisnicima droge razlikuju se tri tipa kriminalaca:

- Ovisnik (to je većinom socijalno zapašten/morfijski tip),
- Manji ovisnici (to je većinom potrošač heroina)
- Trgovac (nema nikakvog odnosa prema drogi).

Kriminalnom ponašanju prethodi skitnjičenje, prosjačenje i prostitucija. Ipak, kako je posljednjih godina u svijetu objavljen veliki broj istraživačkih studija o povezanosti narkomanije i kriminaliteta, većina istraživanja nije dalo odgovor na osnovno pitanje povezanosti droga i kriminaliteta: da li zloupotreba droga prethodi kriminalnom ponašanju ili kriminalitet prethodi zloupotrebi droga (Kostantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović; 1997).

Kriminalitet narkomana pored svoje objektivne ima i svoju subjektivnu stranu jer se izvršilac kriminalnih radnji pod uticajem droge osjeća sigurnijim i manje odgovornim za posljedice djela, dok su neke vrste droge stimulatívno agresivne prirode.

Gdje god je proizvodnja neke skupocjene robe ograničena, tamo su prisutne pojave njenog krijumčarenja, ilegalnog tržišta i kriminalnog profita. U ovom slučaju, slučaju droga, nije u pitanju obična kupoprodaja već cijeli piramidalni sistem i čitav lanac organizacije, što predstavlja jedan tipičan primjer jednog od oblika organizovanog ili profesionalnog kriminaliteta.

Da je droga jedan od najprofitabilnijih proizvoda u strukturi organizovanog kriminaliteta, upozorava se i u najvišim tijelima međunarodne zajednice. Ilegalna trgovina drogom svuda se odvija po sistemu uređene organizacije i mreže koja funkcioniše po principu hijerarhije od proizvođača droge, nakupca i vlasnika skladišta, transportne mreže i organizacije za preraspodjelu u potrošačkim područjima.

Organizovana trgovina narkoticima danas je u svijetu najprljaviji i najbrži biznis, koji donosi ogromnu zaradu. Mafija je danas četvrta finansijska sila na svijetu. Krijumčarenje droge isplativo je zbog ogromne razlike u nabavnoj cijeni u siromašnim zemljama koje proizvode drogu i prodajnoj cijeni u razvijenim državama Zapada (<http://www.iltizam.org/tekstovi/read/2426>).

U funkciji organizovanog kriminaliteta droge nalaze se razne fiktivne firme i poslovi namijenjeni za konspiraciju poslovanja i pranje novca, s principom odvojenosti pojedinih stepena organizacije. Najveći broj teških organizovanih kriminalnih aktivnosti je direktno ili indirektno povezan sa zaradom novca. Međutim, iako postoje dobri obavještajni podaci o cijenama droge (na raznim stepenima lanca snabdjevača), veoma je teško procijeniti zaradu kriminalaca od pojedinačnih poslova i ukupnu zaradu. Postoje određeni troškovi vezani za vođenje kriminalnih poslova. Teški organizovani kriminalci moraju da plate objekte, robe i usluge, kao što su skladišta, vozila, lažni pasoši i korumpirani službenici. Novac koji je zarađen od ilegalne trgovine drogom fizički se unosi u finansijski sistem. U slučaju ilegalne trgovine drogom, prihodi koji se zarađuju od uličnih prodaja gotovo su nepromijenjeni u obliku gotovine i generalno su u novčanicama male vrijednosti.

Najpogodniji način plasiranja tog novca jeste polaganje u banke. Jedan od najvećih problema protiv kojeg se bore svi koji rade na suzbijanju ilegalne trgovine drogom jeste pranje novca. Na ilegalnom tržištu droge kriminalni profit ostvaruje se isključivo u efektivnom novcu. Novac u gotovom se predaje posredniku, licu koje dobro poznaje finansijsko zakonodavstvo i obično radi u banci određene države. Poznavajući kriminogene finansijske činioce i slabosti finansijskog sistema, gotovinska sredstva direktno se ulažu na pojedinačne račune. Prema procjenama Interpola od trista milijardi profita od godišnje trgovine drogom preko 70% se „pere“ i investira u legalnu ekonomiju, što dovodi do ozbiljnih poremećaja u svjetskom platnom prometu (<https://www.scribd.com/document/224103568/NARKOKRIMINAL>) .

5. ZAKLJUČAK

Teško je odrediti profitabilnost različitih kriminalnih aktivnosti jer ona stalno varira. Međutim, možemo biti sigurni da trgovina drogom, bez obzira koja je vrsta droge u pitanju, osigurava značajnu finansijsku zaradu u svim etapama trgovine, od proizvodnje, preko uličnog poslovanja, što dovodi do ohrabriranja kriminalaca svih nivoa da se uključe u krijumčarenje i trgovinu drogama.

Rasprostranjenost i promjenjivost narkoscene, kako na domaćem tako i međunarodnom planu, treba sagledavati kroz sve oblike koji prate narkomaniju, zloupotrebu droga, poglavito u odnosu ponude i potražnje droge. Isto tako treba uzeti u obzir sve oblike kriminalnih aktivnosti pojedinaca, grupa i organizacija. Kriminalno djelovanje pojedinaca, grupa i organizacija u smislu kriminala u vezi sa zloupotrebom droga, i svih njegovih dijelova, moguće je učinkovito suzbijati samo uz stručni, zakonski i kontinuirani timski pristup.

Za rješavanje problema širenja narkomanije, zloupotreba i krijumčarenja opojnih droga, je neophodno značajno veće angažovanje svih subjekata sigurnosti i cijelog društva na prevenciji i sprečavanju ovih krivičnih djela. Jedan od najznačajnijih prioriteta bi morala da bude borba protiv krijumčarenja opojnih droga i organizovanih kriminalnih grupa.

Osim navedenog narkomanija je povezana i sa drugim kriminalnim aktivnostima kao što su: trgovina oružjem, trgovina ljudima, pranje novca, iznude, svirepa ubistva i dr. Posljedice širenja narkomanije osjećaju se u čitavom društvu, a posebno u kriminalu povezanom sa drogom (krađe, provale, razbojništva, i druga krivična djela sa elementima nasilja), što zahtjeva angažovanje svih subjekata društva na prevenciji i sprečavanju vršenja ovih krivičnih djela, liječenju i rehabilitaciji zavisnika, smanjenju ponude droga na tržištu, borbi protiv krijumčarenja opojnih droga i organizovanih kriminalnih grupa, međunarodnu i međugencijsku saradnju svih subjekata u sistemu sigurnosti itd.

Široka je lepeza mjera kojima se može preventivno djelovati, a navedene mjere predstavljaju već postojeće mjere koje je potrebno što adekvatnije i efikasnije sprovoditi kako bi ostvarile željeni učinak. Potrebno je prvenstveno postaviti strateške, operativne i dodatne aktivnosti koje će imati jasno definisane programe, obim i kvalitet preciziranih ciljeva, jasno definisane nosioce, definisane načine izvršenja, te kvalitetno praćenje i vrednovanje istih (Šaćirović; 2014).

LITERATURA

1. <http://www.academia.edu/4887221/NARKOMANIJA>
2. <http://www.bolnica-vita.co.rs/node/74>
3. <http://www.iltizam.org/tekstovi/read/2426>
4. <http://www.medicalcg.me/broj-52/upotreba-alkohola-kod-mladih-na-teritoriji-opstine-kotor/>
5. <https://documents.tips/documents/3uvod-glavni-dio-zakljucak-literatura.html>
6. <https://www.scribd.com/document/224103568/NARKOKRIMINAL>
7. <https://www.slobodnaevropa.org/a/1145530.html>
8. Klarić, D., 2008. Današnji trendovi kriminala u svezi sa zluporabom droga i važne karakteristike kriminalističko- metodičkog pristupa u suzbijanju. Časopis: Policija i sigurnost. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske,
9. Korać, H., Ivanović, A. R., Begović, A., 2010.god., Prevencija kriminaliteta. Beograd: Megraf,
10. Kostantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., 1997. Kriminologija. Niš, SKC,
11. Lajić, O., 2016. Percepcija narkomanije i narkokriminala u opštoj populaciji i populacija studenata KPA. Časopis: Nauka, bezbednost, policija. Beograd: Kriminalističko – policijska akademija,
12. Relić, J., 1970. Neki aspekti narkomanije: Beograd: Bezbednost,
13. Šaćirović, L., 2014. Prevencija zloupotrebe opojnih droga u saobraćaju. Treća međunaronda konferencija: Bezbednost saobraćaja u lokalnoj zajednici, Banja Luka 30-31-10.2014.,
14. Savić, P., 1978. Narkomanija i kriminalitet, Novi Sad,
15. Soković, S., 2007. Krivične sankcije i redukcija kriminaliteta – očekivanja i realni dokumenti, Revija za kriminologiju i krivično pravo , vol. 45, br. 2,
16. Šovljanski, R., Šovljanski, M., 1971. O otrovima i narkoticima u kriminalističkoj obradi. Beograd: Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove.